

ZADAR ZA VRIJEME HRVATSKIH NARODNIH VLADARA*

STJEPAN ANTOLJAK

I.

Potkraj VI i početkom VII stoljeća u bizantskom Zadru stanovništvo se je dijelilo na kler, plemiće, puk, vojnike i bespravne robove. Pod plemićima (*nobiles*) uopće se misli i na patricije (*patritii romani*), koji su bili najviša klasa u gradu i njime su zapovijedali. Obrtnici i radnici koji su se bavili nekim poslom, te siromašan narod sačinjavali su *plebs*. Vojnici su bili mali i srednji posjednici koji su na osnovi zakona morali za porez na svoje zemljište služiti u vojsci. Prema tome, to je bila pokrajinska ili gradska milicija, ustanovljena za održavanje reda i mira. Robovi pak i dalje nisu imali nikakvih

---

* O povijesti Zadra u ovom periodu pisano je dosta. Od starije literature navest ćemo samo: V. Brunelli, *Storia della città di Zara*, I, Venezia 1913; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, I, Zagreb 1925. Od novije pak: I. Beuc, »Statut zadarske komune iz 1305. godine«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, II, Rijeka 1954; V. Novak, *Zadarski kartular samostana svete Marije*, Zagreb, JAZU, 1959; N. Čolak, »Poljoprivreda zadarske komune u ranom srednjem vijeku«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9, Zadar 1962; N. Klaić, »Neki problemi srednjovjekovne povijesti Zadra«, *Zadar* (Zbornik), Zagreb 1964, MH; N. Klaić, »Problem vrhovne vlasti nad Dalmacijom do početka XV stoljeća«, *Zadar* (Zbornik); Lj. Karaman, »Spomenici umjetnosti u Zadru u vrijeme hrvatskih narodnih vladara«, *Zadar* (Zbornik); V. Maštrović, »Radovi o Zadru i okolici«, *Zadar* (Zbornik); G. Novak, »Presjek kroz povijest grada Zadra«, *Grad Zadar*, Institut JAZU, Zadar 1966; J. Ferluga, »Vizantija i Zadar«, *Zadarska revija*, 2—3, Zadar 1967; N. Klaić, »Zadar, dalmatinska metropola do XII stoljeća«, *Zadarska revija*, 2—3, 1967; M. Brandt, »Neki elementi komunalnog razvitka srednjovjekovnog Zadra do polovine XI. st.«, *Zadarska revija*, 2—3, 1967; N. Klaić, »Tribuni i consules zadarskih isprava u X i XI stoljeću«, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, knj. XI, Beograd, SAN, 1968; L. Margetić, »Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama«, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, knj. XVI, Beograd, SAN, 1975.

prava.¹ Tako su izgledale društveno-ekonomske prilike u Zadru uoči upada Avara i Slavena u rimsku Dalmaciju. Iako su Avari i Slaveni poslije pada Salone u njihove ruke zauzeli čitavu Dalmaciju i ondje se nastanili, nisu im se ipak predali primorski gradovi, pa ni Zadar, koji je kao romanski grad s jakim zidinama sačuvao i dalje svoju slobodu.²

Kada su Hrvati, potpomognuti od Bizanta, likvidirali Avare u rimskoj Dalmaciji, uzeli su pod svoju vlast te njene predjele³ i tako postali susjedi samih dalmatinskih gradova. Ali su Romani ostali i dalje gospodari mora, kome se, po kasnijem pričanju, Hrvati nisu usudili približiti, jer su Romani sa svojim oružanim lađama stražarili duž cijele obale.⁴ Velika pak podrška tamošnjoj bizantskoj upravi — čiji je strateg, odgovoran ravenskom egzarhu, stolovao u Zadru — bili su tamošnji biskupi, sve sami Grci (Bizantinci).

Kada su Langobardi likvidirali ravenski egzarhat (751), provedena je reorganizacija bizantske Dalmacije, koju su sačinjavali gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor i otoci Krk, Osor (Cres i Lošinj), Rab i Vrgada.⁵ Potkraj VIII ili početkom IX stoljeća, osim Venecije, i Zadar je priznao vlast Karla Velikoga. Naime, 804. god. u njegovo su ime kao mirovni poslanici Donat, zadarski biskup, i Beatus, mletački dužd, pošli u Carigrad do cara Nikifora (802—811). Tom prilikom je i tijelo svete Stošije preneseno u Zadar, gdje je njenu mramornu raku dao načiniti sam Donat.⁶

Slijedeće godine Pavao, zadarski dux, i već spomenuti biskup Donat kao poslanici Dalmatinaca, tj. ostalih romanskih gradova i otoka Dalmacijâ, došli su u Diedenhofen caru Karlu, kome su donijeli mnogo darova. Inače dux Jaderae Pavao čini se da je bio i dux Dalmatiae, u kojoj je sada provedeno franačko administrativno uređenje.⁷ Ujedno su i tereti u toj pokrajini postali mnogo teži nego za bizantske vladavine. Uz navedenoga duxa zadarski biskup Donat igrao je veliku ulogu i na bizantskom i na franačkom dvoru, kamo je dolazio u specijalnim misijama.

¹ G. Novak, »Uprava i podjela stanovništva u kasnorimskim i rano-romanskim gradovima Dalmacije«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb 1951, 86—88.

² Gl. Fr. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (RD), SHSHM VII, Zagrabiae 1877, 266, 269, 270, 278.

³ M. Barada, »Hrvatska diaspora i Avari«, *Starohrvatska prosvjeta*, III, 2, Zagreb 1952, 7—14 i RD, 270—272.

⁴ RD, 279.

⁵ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, I, 290—295, 282, 283, 290, 295 i RD, 401—405.

⁶ RD, 306—308; V. Brunelli, o. c., I, 185—188, 200, 192, 193.

⁷ S. Antoljak, »Miscellanea mediaevalia adriatico-croatica«, III. Koji još izvori spominju Pavla, duksa Zadra?, *Adriatica maritima Instituta JAZU u Zadru* 1, Zadar 1974, 262, 263.

ZADAR ZA VRIJEME HRVATSKIH NARODNIH VLADARA

Sada je Zadar, koji se u latinskim dokumentima stalno naziva, od IX st. dalje, *civitas*,⁸ preko te dvojice svojih istaknutih predstavnika najedanput dobio vodeće mjesto među drugim dalmatinskim gradovima i postao partner samoj Veneciji, čiji se je glavlar također nazivao *dux*.

No ta franačka vladavina nad Zadrom bila je kratkoga vijeka, jer je već 806. god. grad sa starom Dalmacijom opet priznao vrhovno gospodstvo Bizanta, kome ju je mirovnim ugovorom potvrdio i prepustio car Karlo (812).⁹ Otada ponovno bizantski Zadar, koji izravno izvan svojih zidina graniči s hrvatskom državom, živi uglavnom mirnim životom. On je svakako u doticaju s franačkim vazalom, svojim neposrednim susjedom Bornom, koji se čak 821. god. naziva *dux Dalmatiae atque Liburniae*.¹⁰ Inače je u to doba Zadar privremeno i gostoljubivo sklonište Ivana, koga je prognao njegov otac, mletački dužd Agnello, kao i gradeškog patrijarha Fortunata, optuženog kod franačkog vladara Ludovika Pobožnog da pomaže ustanak Ljudevita Posavskog.¹¹ U Zadru tada stoluje Ivan, prefekt bizantske Dalmacije, koji čak Fortunata, na njegovu želju, upućuje brodom za Carigrad.¹²

Za vrijeme anarhične vladavine Mihajla II Mucavca (820—829), Zadar poput ostalih dalmatinskih gradova postaje samostalan.¹³ No zato već 840. javlja se kao spatarij i strateg Dalmacije Brijenije,¹⁴ koji je sigurno stolovao u tome gradu. Međutim, za carevanja Mihajla III (842—867) upravlja Dalmacijom arhont, a ne strateg, i prema tome ta pokrajina postaje arhontija ili temat.¹⁵ Što je izazvalo tu promjenu, nije nam poznato.

Kada je umjesto Mihajla nasilno preuzeo carsku krunu energični Vasilije I (867—886), ojačala je ponovno vlast Bizanta u Dalmaciji, čiji su gradovi po nalogu ovoga cara učestvovali pri uzaludnoj opsadi Barija (869), koji je bio u rukama Arapa.¹⁶ Među njima je, svakako, u toj ekspediciji sudjelovao i Zadar kao istaknuto središte bizantske

⁸ Gl. RD, 513 (index); *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (CD)* I, JAZU, Zagreb 1967, 242 (index).

⁹ RD, 311—315.

¹⁰ RD, 325; S. Antoljak, »Da li bi se još nešto moglo reći o hrvatskim knezovima Borni i Ljudevitu Posavskom?«, *Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje*, 19. Skopje 1967, 129, 130 i bilj. 7.

¹¹ Gl. o tom ustanku: S. Antoljak, o. c., 135—138.

¹² RD, 319, 326.

¹³ Gl. RD, 338, 339; *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, II, SAN, Posebna izdanja Viz. instituta CCCXXIII/7, Beograd 1959, 14.

¹⁴ O tom detaljnije: F. Šišić, *Povijest Hrvata*... I, 327 i bilj. 21; gl. i J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957, SAN, 65, 66.

¹⁵ J. Ferluga, pobijajući razna mišljenja o postanku te arhontije, dokazuje da je Dalmacija do kraja 60-tih godina 9. st. bila arhontija (J. Ferluga, o. c., 64,—67).

¹⁶ RD, 348; F. Šišić, o. c. I, 347.

uprave nad Dalmacijom. Ne samo to: taj vladar, da učini kraj neprijateljstvu Hrvata i Romana u dalmatinskim gradovima, određuje da se odsada plaća danak radi očuvanja mira ne njegovu »strategu«¹⁷ nego hrvatskom vladaru. Otada Zadar (τὸ κάστρον τὰ Διάδωρα) plaća Hrvatima 110 ugovorenih zlatnika, a uz to im daje vino i razne plodine za nesmetano posjedovanje zemljišta izvan svojih zidina. No Zadar je ipak i dalje isplaćivao »strategu« u svome gradu simboličnu svotu novca u znak dužne pokornosti prema caru,¹⁸ čija je vlast u ovim krajevima postala samo nominalna.

U ovakvoj je situaciji razumljiva i težnja papinske kurije, kojoj je izrazio svoju odanost knez Branimir, da uz ostale dalmatinske gradove i Zadrane (svećenike, prvake puka i same stanovnike toga grada) nagovori neka priznaju njenu jurisdikciju. Po našem mišljenju do toga priznanja sa strane zadarskog biskupa Vitala¹⁹ ubrzo je došlo zbog sporazuma između Bizanta i Rima, kojim je dokončan raskol u kršćanskoj crkvi.²⁰

Vladavina Leona VI Mudrog (886—911), Vasilijeva sina, a onda Konstantina VII Porfirogeneta (912—959) i njegovih regenata i suvladara, još više je ojačala samostalnost dalmatinskih gradova, napose Zadra, gdje se spominje kao prvi njegov prior Andrija (918?),²¹

¹⁷ Valjda u Zadru. Ferluga smatra da je »već 872—873. god. na čelu carske Dalmacije stajao strateg«, a »siguran terminus ante quem podizanja Dalmacije na rang teme ostaje 878. god., a terminus post quem 867. god., ali je postavljanje prvog stratega u Dalmaciji svakako bliže ovom posljednjem datumu« (J. Ferluga, o. c., 75, 70).

¹⁸ RD, 372; *Vizantiski izvori*... II, 36.

¹⁹ Gl. RD, 8—11 i CD I, 13, 14, 16, 17.

²⁰ Gl. F. Šišić, o. c. I, 384.

²¹ On je sastavio čuvenu oporuku, čiji se prijepis iz kraja 17. st. čuva u Historijskom arhivu u Zadru među spisima samostana sv. Krševana, kaps. XXIII, br. 14. Nju su djelomično objelodanili Lucius i Farlati, a prvi u cijelosti I. Kukuljević Sakcinski iz staroga prijepisa na pergameni među spisima istoga samostana »pod br. 35. Masso 5. Capsula XVII.« u HAZ-u. Ova listina u tekstu — po Kukuljeviću — ima godinu »DCCCCVIII«, a on je datira sa 919. godinom (I. Kukuljević-Sakcinski, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* I, Zagreb 1874, 75, 76). God. 1874. piše Rački da je ovu ispravu od 908. god. koja imade »prijepis«, na kojem čita se na kraju pripis slijedeći: »La carta pecora è nella presente capsula, mazzo P., uzaludno tražio sa Böttnerom, ali »ove kož« niju mogli »naći« (Fr. Rački, »Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih«, *Rad JAZU*, XXVI, Zagreb 1874, 159). Međutim 1877. u svojim »Documenta« izdaje u cijelosti ovu listinu, koja ima po njemu — u tekstu »DCCCCVII« godinu, te dodaje da se njen apograf nalazi u starom namjesničkom arhivu među aktima samostana sv. Krševana »cass. XXIII. n. 35.« sa već navedenom bilješkom »La carta pecora...«, ali da više ove pergamene nema. Ujedno kaže da su je djelomično objelodanili Lucius i Farlati, kako se čini »e vetustiore membrana«, a i Kukuljević (RD, 175—19). G. Praga, pak, još 1929. ukazao je da se je u biblioteci Filipa, nalazilo deset dokumenata, među kojima je i jedan stari prijepis oporuke priora Andrije, no da ni njima a ni ovoj listini danas nema traga (G. Praga, »Lo Scriptorium di san Grisogono di Zara«, *Archivio storico per la Dalmazia*, VIII,

a pored njega devet tribuna,²² izvršnih organa gradskih vlasti. Biskup je i u ovo doba najutjecajnije osoba u Zadru. U gradu i dalje prevladavaju bizantska i latinska imena među stanovnicima, ali je hrvatski živalj već brojčano ojačao. To dokazuje i ime gradskoga tribuna Dabra, a kći priora Andrije zvala se Dobruša.²³ Na izvangradskim posjedima priora (Diklo, Sekirani) žive pak neslobodni seljaci s narodnim imenima, koje ovaj oporučno oslobađa i poklanja im čak svoje vinograde. Inače je bogatstvo priora Andrije, koji je povrh toga bio i brodovlasnik, bilo veliko i sastojalo se od brojnih kuća, vrtova, zemalja, vinograda, stoke, raznih dragocjenosti, tkanina, pokućstva itd.

U ovo doba Zadar ima sedam crkava: Sv. Lovre, Sv. Ivan, Sv. Krševan — koju je sagradio krajem IX ili početkom X st. prior Andrija s još jednim Zadraninom —, Sv. Marija — osnovana od monaha Sv. Krševana —, Sv. Petar, Sv. Toma, Sv. Stošija.²⁴ Svećenici su u tom gradu bili uglavnom Romani, a novac je solidus. Prvi pak poznati učitelj zvao se je Konstantin,²⁵ a prvi notar đakon Ivan,²⁶ koji sastavlja razne vrste povelja.²⁷

Roma 1929, 35). Šamšalović i Stipišić, objelodanjujući ovu povelju iz prijepisa »s kraja XVII. st.«, zaključuju da je njen originalni tekst »pisan goticom«, što nije točno, kako se vidi iz njene sačuvane fotokopije, gdje se ne uoči jasno da li je godina: 908. ili 909. Međutim indikcija: VII je sasvim vidljiva.

²² Ovaj broj tribuna u zadarskim listinama od 918 (?), do 1067. god. raznoliko varira (Gl. i L. Margetić, »Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, Zbornik radova Vizantološkog instituta, XVI, 34). Zadnji pak zadarski prior u 11. st. navodi se o. 1091. god. (RD, 155; CD I, 201).

²³ O tom imenu kao i drugima u 10. i 11. st. u Zadru opširno piše V. Jakić-Cestarić, »Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena«, *Radovi JAZU u Zadru*, 19, Zadar 1972, 114—128, 137, 144, 147, 148, 155, 156, 161, 162; V. Jakić-Cestarić, »Ženska osobna imena i hrvatski udlo u etnosimbotskim procesima u Zadru do kraja XII. stoljeća«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 21, Zadar 1974, 291—316.

²⁴ Za ove crkve gl. C. F. Bianchi, *Zara cristiana I*, Zara 1877, 467, 474, 297, 315, 380, 460, 89, 379.

²⁵ On se naziva u povelji od 918 (?) »magister«. I u spisu Petra Crnoga iz 1080. postoji bezimena titula »magister«, a u Krešimirovoj ispravi od 16. V. 1076. god. među prisutnima se govori o »magistro Gregorio gramatico« (CD I, 27, 175, 115).

²⁶ RD, 17—19.

²⁷ Šarolikost i raznolikost zadarskih povelja 10. i 11. st. dala su obilje građe našim starijim i sadašnjim naučnim radnicima da im većina ili zaniječnu autentičnost, ili da ih proglašaju sumnjivima. Ovamo spadaju napose 4 listine, i to one od 918 (?), 19. XII. 986 (?), 15. VII. 999. i 1. IX. 1044, koje se sve ubrajaju među spise Sv. Krševana. I suviše bi nas odvelo da ovdje navedemo što o njima misle Fr. Rački i G. Praga. Zato ćemo se samo kratko osvrnuti na najnovija mišljenja o njima. Tu spada u prvi red N. Klaić, kojoj su gotovo sve povelje iz doba narodnih vladara falsifikat, pa naravno i ove četiri. Ona je u svome zaključku potvrdila Pragine sumnje u njihovu autentičnost i ustvrdila da su to kasnije tvorevine, nastale ili točnije sastavljene na osnovu samostanskih anala, zatim popisa nekih priora (prije svega Madijevaca) i zadarskih biskupa. Za nju je u ovom času važno tek konstatirati da su podaci o zadarskim

Poslije 915. godine prestaje nominalna vlast bizantskoga cara Konstantina VII Porfirogeneta u Dalmacijama, kojima, pa tako i Za-

tribunima i konzulima uneseni u te krivotvorine zbog istoga razloga zbog kojega su one od samostanskih bilježaka pretvorene u diplome i notarske isprave. U tome joj je o njima naročito upala u oči formula *actum*, gdje se navode konzuli. Naime, ona po tekstu smatra da sastavljač isprave zamišlja *consules* kao lica koja su vladala u to vrijeme itd. (N. Klaić, »Tribuni i consules zadarskih isprava X i XI stoljeća«, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XI, 90, 77, 78, bilj. 40.) Na ovim svojim tvrdnjama osta'a je N. Klaić i 1971. kada je skupila »i dokaze paleografske prirode«, te došla »zajedno s Pragom do zaključka da sve do druge polovice XII. st. među zadarskim ispravama nema paleografskih ni diplomatskih originala«, te »nastavljajući na Pragine rezultate« pokušala je »utvrditi vrijednost i vrijeme približno onih isprava« iz fonda samostana sv. Krševana, »u kojima se spominju tribuni i consules«. I njen konačan zaključak bio je isti: »poznate zadarske »oporuke« (priora Andrije, Agape i Dauzete) i druge isprave koje su datirane X. i XI. st. nisu mogle nastati prije druge polovice XII st.« (N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 5, 6). Da su ove povelje falsificirane, kako je to ustvrdila N. Klaić, nedavno se je složio u dva navrata i L. Margetić (o. c., *Zbornik... XVI*, 28, 35); Isti, »Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 7, Zagreb 1975, 64). Ali je ipak u drugom svom radu ublažio svoj pristanak u prvom radu da su one falsifikat s izrazom da one »nisu do nas došle u originalnoj formi, u kojoj su navodno sastavljene u X i XI stoljeću« (L. Margetić i ć, »Creske općine«, *Radovi... 7*, 64). Međutim još 1957. J. Ferluga je ukazao da postoji direktan dokaz za izjednačenje konzulata s vladom jednoga vladara i to upravo u oporuci ovoga priora Andrije, u kome prije potpisa svjedoka stoji: *Actum hoc tempore, die loco ac consule ut supra*, te da u protokolu isprave nalazimo objašnjenje. Vrijeme: *DCCCXVIII, mense decembris*; mjesto: *in ciuitate Jadera*, ostaje onda još *consule*, što ne može odgovarati ničemu drugome nego riječima: *imperante domino nostro Constantino piissimo ac perpetuo augusto* (S. A.). Na istu formulaciju *ac consulibus*, koja se odnosi na careve Konstantina VIII i Vasilija II kao suvladare, nalazi se 969, 986 i u jednoj sumnjivoj ispravi iz 1044. (J. Ferluga, o. c., 84) N. Klaić samo citira ovu stranu Ferluginu rada i pokušava na svoj način sve to objasniti (N. Klaić, *Tribuni... 71, 77, 78*, bilj. 40, 85, 86, bilj. 73). Međutim, ni ona, a ni Margetić ne osvrću se, što o nazivu *consul* i njegovu smještaju u ispravi kaže C. du Fresne *domino du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis* II, Niort 1883, 526—529, a onda i H. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien II*, Berlin 1958, 188, 406—409. No zato L. Margetić donosi iz Marinijeve zbirke isprava tu formulu u protokolu povelja iz 6. i 7. st. u nekoliko primjera gdje se navodi »*Actum... imperatore consule et die superscripto*« ili »*Actum... die imperatore et consule suprascripto*«. No gotovo ni u jednoj od ovih isprava nisu navedeni u protokolu: dan, godina i carevi. Jedna pak istarska isprava 602. ima: »*Acta in loco illo, die et consulibus suprascriptis*«, dok oporuka tršćanske opatice Maru ima u eshatokolu: »*Die et anni et imperantibus Indictione suprascripta...*« (L. Margetić, *Creske općine...*, 68, 69). Karakterističan je podatak, koji donosi Grgur Turski, i on glasi ovako: »... *Igitur ab Anastasio imperatore codecillos de consolato* (S. A.) *accepit, et in basilica beati Martini tunica blattea indutus et clamide, imponens vertice diademam...* et ab ea die tamquam consul aut augustus est vocitatus (S. A.)... »Gregorii episcopi Turocensis Historiarum libri decem I, Berlin, 134: u bilješki 3 na istoj

drom, sada zavlada hrvatski kralj Tomislav.^{2b} Čak je zadarski biskup Formin bio jedan od potpisnika molbe dalmatinskih biskupa, upućene papi da se sazove crkveni sabor u Splitu (održan prije 920. godine), na kome je i sam vrlo aktivno sudjelovao. Tom prilikom je

strani piše: »ut augustus« umjesto »aut augustus«. Da nemaju pravo ni N. Klaić, koja pokušava da one konzule izjednači s onim konzulima iz 12. st., te da je po njima sastavljač napisao »consules suprascripti« (N. Klaić, *Tribuni* . . ., 78, bilj. 40), jer su ti citirani po imenu i u toj časti u dataciji ili protokolu (SCD II, 151, 152, 318, 319), a isto tako ni Margetić, već Ferluga, ukazuju sve već spomenute isprave. Tako u onoj od 918 (?) u eshatokolu stoji: »... Actum hoc tempore, die, loco ac consule (S. A.) ut supra«. Naime taj izraz se odnosi na cara Konstantina VII, navedenog u protokolu gdje je citirana i godina, indikcija, dan kao i mjesto, te carevanje Konstantina VII (*Imperante domino nostro Constantino piissimo ac perpetuo augusto*: S. A.). U onoj pak povelji od 986 (?) piše u eshatokolu: »Actum hoc tempore a(c)consulibus suprascriptis et loco...«. Tu je citirana prvo, godina i drugi vremenski znaci (indikcija i dan), onda carevanje Vasilija II i Konstantina VIII (*Imperantibus piissimis /et perpetu/ is augustis*, [S. A.]) *Basilio et Constantino, a deo coronati magni imperatores*), a iza toga mjesto. U oporuci Agape od 15. VII. 999, također u eshatokolu, je: »... Actum tempore, die et loco ac consulibus«, a u protokolu je prvo, godina, indikcija i dan, zatim mjesto i tek onda navedena i oba ta cara (*imperantibus piissimis et perpetuis augustis* [S. A.] *Constantino et Basilio* . . .) i konačno u povelji - i opet u eshatokolu - je: »Actum tempore, die et loco a consulibus (l), ut supradictum est...«, a u protokolu dolazi i opet prvo, godina, indikcija i dan, onda carevi (*Imperantibus piissimis et perpetuis augustis* [S. A.] *Constantino imperatoribus* [l]). Iz onoga što se je navelo iz Grgura Turskoga i Marina, te ako se upozori da se u sve ove četiri zadarske listine redovito citira augustus (ili augusti) u protokolu, što je adekvatno izrazu consul (ili consules) u eshatokolu, onda je već jasno da te povelje nisu uopće falsifikati i da se riječ »consul« ili »consules« uistinu odnosi na bizantinske vladare, kako je to već ukazao J. Ferluga, koji nije znao za sve ove naše podatke! Uostalom Ferlugi je priznao i Margetić da je dokazao da podatak consule »ne može odgovarati ničim drugom nego riječima *imperante domino nostre* (o: S. A.) *Constantino piissimo ac perpetuo augusto*, iz čega slijedi da formulacija ac consulibus odgovara postojanju suvladara na bizantinskom prijestolju, što doista i odgovara protokolu dviju isprava iz god. 986. i 999, gdje se kao carevi suvladari javljaju Konstantin i Bazilije«, završava L. Margetić (*Creske općine* . . ., 67). Prema tome ove listine nisu falsifikati, nego su samo malo nespretni prijevizi iz izgubljenog kartulara sv. Krševana. No za daljnje razlaganje o ovim poveljama, a tako i o ostalim iz doba hrvatskih narodnih vladara, potrebna je rasprava, a ne samo ovakva opširna bilješka.

^{2b} Ova naša tvrdnja bazirana je na kasnom izvornom podatku (kraj 15. ili poč. 16. st.) u obliku zabilješke pred samim tekstom crkvenih saborskih zaključaka od o. 925. (CD I, 32, bilj. 1) ili pribilješke (S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, I, Zagreb 1973, 331), od koje glasi jedan pasus ovako: »Tempore Joanni pape sanctissimi consulatu peragente in provincia Croatorum et Dalmatarum finibus Tamisclao Rege...« (N. Klaić, *Historia Salonitana maior*, Posebna izdanja Odelenja društvenih nauka SAN-a, knj. CCCXCIX/55, Beograd 1967, Sl. 43 — fol. 628 r). Nju nisu u svojim radovima komentirali ni S. Gunjača a tako ni L. Margetić, iako ona pruža rješenje ovoga pitanja, na koje se je još 1957. god. osvrnuo dosta opširno J. Ferluga. Naime, on se je složio s mišljenjem I. Kukuljevića Saksinskoga, koji smatra da *consulatu peragente* znači isto kao *coronam obtinente*. Ujedno daje po svome uvjerenju »još jedan argumenat iz savremenih izvora o izjednačenju konzulata s

Forminu pisao papa Ivan X i od njega tražio da s ostalim dalmatinskim biskupima kao i s ninskim biskupom Grgurom i on dođe u Rim, te da ondje riješe pitanje primata u Dalmaciji.²⁹

Za vlade Mihajla Krešimira I (926—o. 954), sina Trpimira II (o. 920—926), održan je drugi crkveni sabor (o. 929),³⁰ na kome je pored toga vladara prisustvovao i Formin. Tom prilikom je uz ostalo zaključeno da zadarska crkva zadrži biskupsku stolicu i da ima ostati unutar granica svoje dijeceze. Kada je Formin ipak htio proširiti svoje međe na račun nedavno ukinute ninske biskupije, papa Ivan X, pravovremeno upozoren, oštro ga opomene da zadrži svoju biskupiju tako, kako je postojala u stara vremena.³¹ U ovom periodu, po pričanju Konstantina VII, Zadar (*Διαδώρα*) je bio velik utvrđen grad, s crkvama: Sv. Stošijom, Sv. Krševanom i Sv. Trojstvom (danas Sv. Donat). Osobito je interesantan carev opis Sv. Stošije, ukra-

vladom jednog vladara« i njemu taj izraz iz akata splitskih sinoda znači: za vlade, vladajući«. Time smatra da je »problem skoro u potpunosti rešen, iako nije odgovoreno na pitanje da li je carska Dalmacija pripadala kralju Tomislavu, kada se to zbilo i kakve je oblike primilo, nego samo da Tomislav nije iz Vizantije dobio nikakvu titulu ili funkciju na osnovu koje bi carevi bili njemu prepustili upravu nad dalmatinskim gradovima. Nadalje da Tomislav nije vladao carskom Dalmacijom već Dalmacijom u najširem smislu kakva je bila u poznorimskom dobu, i to bez carskih gradova i ostrva«. (J. Ferluge, o. c., 84, 85.) Iznoseći prvo onaj tekst uvodnog dijela (datacija), na osnovi koga je prije ono »consulatu peragente« pripisivala papinom falsifikatu, ali ju je V. Gorlan »s pravom upozorio« da je njeno »tumačenje nemoguće«. N. Klaić je prvo dala navedeno mišljenje J. Ferluge o tome. Zatim je stala izgrađivati cijeli lančani sistem svojih nepotvrđenih kombinacija s izvorima i došla do ničim nedokazanog zaključka da je više »nego jasno da je Bizant bio politički protivnik, a ne Tomislavov saveznik«, uvjeravajući da će svatko »priznati da su istočni car i papa bili i za Tomislava suviše jaki protivnici« (N. Klaić, »Hrvatski vladari i Bizantska Dalmacija«, *Radovi Odjelenja društvenih nauka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, knj. XLIII/15, Sarajevo 1972, 150—153), što je potpuno krivo, jer se to ničim ne može osnažiti. Naprotiv! Međutim bez obzira na ovakva zaključivanja nepotvrđena izvorima, tvrdnje i pretpostavke N. Klaić (a ponešto i J. Ferluge) uz one podatke koje je iznio L. Margetić o izrazu »consul«, piše u jednom italskom kapitularu Karla Velikoga od 801. g. ovo: »... anno ... consulatus autem nostri primo«, tj. ovdje je po Bressalu »consulatus = imperium« (H. Bresslau, o. c., II, 408, bilj. 5). Ako se s ovim podatkom spoji onaj iz Grgura Turskoga, onda se može zaključiti da je Tomislav vladao kao kralj Hrvata u pokrajini Hrvata i u predjelima Dalmacijâ. Nadalje, da mu je bizantski car dao kodkik ili povelju o konzulatu i da se je od onoga časa u tom svojstvu »consul«-a stao nazivati ili smatrati »augustom«, tj. pravim vladarom. Možda se je tada Tomislav i okrunio za kralja. Drugim riječima, on je i kao kralj i konzul vladao uz Hrvatsku i Dalmacijama (ne »i u zemlji Dalmatinaca«, kako prevodi S. Gunjača, o. c. I, 332). Ove je dobio od Bizanta, s kojim je svakako stajao u to doba u prijateljskim odnosima ili vezama.

²⁹ Gl. RD, 193, 195—197; N. Klaić, *Historia Salonitana maior*, 102, 103, 105, 106.

³⁰ S. Antoljak, »Značaj i važnost isprave kralja Krešimira I za hrvatsku povijest X stoljeća«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, god. 10, Zadar 1972, 87, 88.

³¹ RD, 195; N. Klaić, o. c., 103—105.

šene zelenim i bijelim stupovima, starinskim islikanim ikonama i podom od divnoga mozaika. Sv. Trojstvo je pak presvođena crkva i iznad nje je opet druga, također okrugla (ondje su nedavno u zidovima matroneja pronađene drvene grede s pleternim motivima),³² u koju se penje zavojitim stepenicama. Od zadarskih otoka, koji su pripadali dalmatinskom tematu, spominje car pisac kao naseljenu Vrgadu, a kao nenastanjene i puste Tkon, Kornate, Dugi otok, Silbu, Skerdu (Velu i Malu), Olib, Pag, Premudu, Ist, Tun i Iž.³³ Nekako pri kraju svoga dugoga vladanja Krešimir Prvi posjetio je Zadar i samostan s crkvom sv. Krševana, kome je darovao posjed na svome zemljištu u selu Diklu.³⁴ To je prvi utvrđeni dolazak i boravak hrvatskoga vladara u ovome gradu.

III

Nakon smrti Mihajla Krešimira Prvog i likvidiranja njegova sina Miroslava nastali su nemiri u zemlji i umanjena je vojna moć hrvatske države.³⁵ Tada se dalmatinski gradovi ponovno vraćaju pod direktnu vlast Bizanta i 986. u Zadru opet stoluje »proconsul Dalmatiarum«, tj. carski namjesnik Dalmacijâ Majo de Columna (986—999?), ujedno i prior toga grada.³⁶ U to vrijeme Hrvatskom vlada kralj Stjepan Držislav (poslije 960—), sin Mihajla Krešimira I,³⁷ a u Bizantu caruju Vasilije II (976—1025) i brat mu Konstantin VIII (976—1028). Od njih dobiva uskoro Stjepan Držislav kraljevske insignije, i otada se, kako piše Toma Arhiđakon, njegovi nasljednici nazivaju kraljevi Dalmacije i Hrvatske te eparsi ili patriciji.³⁸ Sada je, dakle, Držislav dobio ponovno u upravu Dalmaciju, u koju prije 992. god. provaljuje car Samuilo sve do Zadra, svagdje pljačkajući i pustošeći. No on nije mogao osvojiti ovaj dobro utvrđeni grad i zato što nije imao ratne mornarice, te se je uskoro vratio preko Bosne i Srbije u svoju prijestolnicu Prespu.³⁹

U tom periodu, tj. u vremenu priorovanja Maja u Zadru, postoji i dalje tribunska čast, a kao staleži: plemići (nobiles), čiju pret-

³² Za datiranje postanka ove crkve i taj nalaz gl. I. Petricioli, »Grede s preromaničkim ukrasom iz crkve sv. Donata u Zadru«, *Peristil*, 14—15, Zagreb 1971—1972, 47—54.

³³ RD, 403, 404; *Vizantinski izvori* . . . II, 23, 24.

³⁴ RD, 20, 62, 69, 70; S. Antoljak, o. c., 90, 91.

³⁵ S. Antoljak, o. c., 92, 93.

³⁶ RD, 21; CD I, 45, 46.

³⁷ S. Antoljak, o. c., 94, 95.

³⁸ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana, Scriptorum III*, MSHSM XXVI, Digessit Fr. Rački, Zagrabiae 1894, 38, 39.

³⁹ S. Antoljak, *Samuilovata država*, Skopje 1969, Institut za nacionalna istorija, 37, 38, 86, 40, 38, 39.

hodnu suglasnost (*consensus*) traži prior, te puk. Oni zajedno (*maiores et minores*) sačinjavaju vijeće (*consilium*), bez čijega pristanka nije prior ništa radio. Inače su se Zadrani mogli sudski žaliti i tražiti pravdu pred samim bizantskim carem ili hrvatskim kraljem te priorom ili sucima. Novac je i sada bizantski zlatnik,⁴⁰ a kameni natpisi pišu se tu i tamo i na grčkom jeziku (999).⁴¹ Biskupi su također Bizantinci (Romeji) od kojih je jedan čak i sastavljač povelja (986). Vlasnici zemljišta, pašnjaka, vinograda i maslinika u okolici grada, gdje se je graničilo s hrvatskom državom, bili su zadarska općina, plemići, tribuni, svećenici, samostani i čak pojedini građani.

Sada među svećenicima Romanima nailazimo već na domaća naša imena, a čak i neki plemići nazivaju se narodnim imenima.

986. godine u Zadru se osniva benediktinska opatija sv. Krševana, čiji je samostan ponovno sagrađen. U tome samostanu sigurno je postojao i skriptorij, koji je tokom stoljeća sve više dobivao na važnosti. Ta je opatija, koja je imala veze s matičnim samostanom u Monte Cassinu, raznim darovnicama dobila velike komplekse zemlje izvan grada (Diklo, Pašman) i bogata lovišta ribe na otocima (Molat, Dugi otok), solane, te razne pokretnine i nekretnine. Ujedno je uprava samostana uz odobrenje cijeloga zadarskoga pučanstva izvršila neke preinake ulica i zgrada radi izravnog povezivanja crkve sv. Krševana sa samostanom.⁴² To je bio prvi nama poznati urbani-stičko-regulacioni zahvat ne samo u Zadru, nego i na području cijele današnje Hrvatske.

IV

Već odavno se dužd Petar II Orseolo (991—1009) spremao da se planski dočepa Dalmacije, pa tako i Zadra. Sukob su izazvali sami Hrvati, koji su stali napadati Mlečane. Zbog toga dužd prvo pošalje svoje ratne brodove, koji osvoje hrvatski grad Pag, predstražu Zadra. S time su Mlečani izazvali još jaču mržnju kod Hrvata. Oni su čak ponovno tražili danak od Orseola, koji je obećao da će im ga sam donijeti.

U međuvremenu je, ne zna se iz kojih razloga, priznao Zadar, jedini od svih gradova u Dalmacijama, vlast dužda Petra II. Zbog toga su Zadrane napadali i hrvatski i neretljanski vladar, ne štedeći ni druge dalmatinske gradove.

Napokon na poziv svih tih gradova krene dužd Orseolo iz Venecije (26. svibnja 998. ili 999) i ubrzo stigne pred Zadar (6. lipnja), u koji ga na najsvječaniji način uvede kao svoga gospodara tamošnji

⁴⁰ RD, 21, 22; CD I, 45, 46.

⁴¹ Gl. L. Benevenia, *Scampoli di storia patria*, Zara 1890, 52.

⁴² CD I, 26, 27, 46, 45, 27, 50, 45.

prior s biskupom i ostalim uglednicima cijeloga zadarskoga područja.⁴³ U gradu je dužd primio i poslanike hrvatskoga kralja, čiju je mirovnu ponudu odbio. Ujedno je iz Zadra pouzeo uspješnu akciju protiv Neretljana, koje je u neposrednoj blizini grada potukao, te je 14. VI napustio ovo mjesto. Vrativši se sa svoga trijumfalnog puta, za vrijeme kojega je dopro do Korčule, ponovno je stigao u Zadar, a onda u slavlju uđe u Veneciju i prozove se »dužd Dalmacije«. Malo zatim stigao je u Zadar prvi mletački rektor Maffeus Justinianus,⁴⁴ koji tako zamijeni stoljetnu službu priora. Otada Zadar, koji se je uspješno opirao uz pomorsku pomoć Venecije neprestanim napadajima hrvatskoga vladara, ostaje i dalje u čvrstim rukama Serenisime.

V

Međutim već 1018. ili 1019. godine Bizant je ponovno uspostavio svoju direktnu vlast u Dalmacijama, kojima je po svoj prilici i opet upravljao zadarski prior. On se je vjerojatno zvao Majo i bio je brat zadarskog biskupa Prestancija.⁴⁵

Za vladavine bizantskog cara Romana III Argira (1028—1034), rodaka Orseolâ, arhont i toparh Dalmacije je Zadrani Dobronja (Δοβρωνη),⁴⁶ koji je neko vrijeme uživao velik ugled i milost kod

⁴³ U tzv. Dandolovoj *Chronica brevis* piše ovako: »... quibus receptis ad Jadre civitatem applicuit (t. j. Petar Orseolo: S. A.), ubi Spalatini et Tragurientes, et alij plurimi Dalmatini universalliter laudaverunt, et ad ipsius honorem clerus et populus laudes cantaverunt...« (*Andreae Danduli Chronica brevis* aa. 46—1342. A. C., RIS f. 313, fasc. 4, t. XII, p. I, Bologna 1941, 361).

⁴⁴ RD, 424—428, 430, 429; *Andreae Danduli Chronica per extensum scripta*, RIS f. 325, fasc. 3, t. XII, p. I, Bologna 1939, 193—200.

⁴⁵ RD, 70, 71; CD I, 107—109.

⁴⁶ J. Ferluga piše da je Dobronja bio arhont i toparh (αρχων και τοπαρχος) Zadra i Splita, »a ne i drugih dalmatinskih gradova«. Doduše Kekaumen, kaže Ferluga, stavlja osim Zadra i Splita, i Ston i Zetu u Dalmaciju. No Ston nije bio nikada kao ni Zeta u temi Dalmaciji i Kekaumen »kao i da ne poznaje carsku Dalmaciju«. Za »njega je Dalmacija vrlo širok geografski pojam« (J. Ferluga, o. c., 95). N. Klaić smatra da nije slučajna činjenica »da je Kekaumen nazvao Dobronju toparhom Zadra i Splita, i »to bi drugim riječima značilo da je u historiji bizantske Dalmacije prvi puta došlo do pokušaja da se razbijeni dijelovi provincije ujedine pod vodstvom metropole« (N. Klaić, *Povijest Hrvata...*, 338—339). Međutim po našem mišljenju, upravo na osnovi onoga Kekaumena podataka o smještaju ovih mjesta u Dalmaciju, mišljenja smo da je on upravljao samo Dalmacijom, a ne i Dalmacijama. jer je imao u svojoj vlasti samo Zadar i Split! Uz to je poznato iz istoga Kekaumena da je Stefan Vojislav bio tada toparh Zete i Stona (*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* III, Posebna izdanja Vizantološkog instituta 10, Beograd 1966. 212; K. Jireček, *Istorija Srba* I, Beograd 1952, 68; J. Ferluga, o. c., 100, 95), koje ovaj stavlja uz Zadar i Split u Dalmaciju. Inače i Vojislav je bio kao talac odveden u Carigrad (1035/6) za vladavine Mihajla IV Paflagonca, ali je nasuprot Dobronji uspio odanle pobjeći natrag u Duklju ili Zetu (G l. *Vizantijski izvori...* III, 157, 159; K. Jireček, o. c. I, 133).

ovoga vladara. No kada je Dobronja stigao u Carigrad da se pokloni novome vladaru Mihajlu IV Paflagoncu (1034—1041), bio je iznenađeno lišen vlasti nad Dalmacijom, te je zajedno sa ženom i sinom zatvoren u toj prijestolnici, gdje je i umro.⁴⁷ Jedan od razloga zašto je lišen slobode i časti bio je i taj što je radio protiv interesa Bizanta, a za hrvatskoga kralja, kome se je, prema Sanudu, predao Zadar.⁴⁸

Dobronju je naslijedio u časti kao strateg čitave Dalmacije (ili Dalmacijá) inače carski protospatar i patricij, prior i prokonzul Zadra Gregorije,⁴⁹ sin Maja,⁵⁰ a prvi rođak Dobronje.⁵¹ Gregorijeva moć

⁴⁷ *Vizantijski izvori*... III, 203—205.

⁴⁸ Prema Sanudu za duževanja Domenica Flabianica Zadar se je prvi put odmetnuo i podvrgao hrvatskom kralju. Ali ga je dužd s velikom ratnom mornaricom, nakon brojnih bitaka, prisilio na predaju (M. S a n u d o, »Le vite del dogi«, *RIS* t. XXII, p. IV, f. 1—2, Città di Castello 1900, 150). O datumu ovoga čina razna su mišljenja i Sanudov podatak kao vrlo kasni izvor vrlo je sumnjiv i jako je teško odrediti kada se je to zbilo.

⁴⁹ Vrlo složeno je pitanje, koje je izniklo: da li je Dobronja = Gregorije, koji se spominje u ispravi od 5. VII. 1033. kao zadarski prior i prokonzul (CD, I, 67, 68). Ferluga, slijedeći Vasiljevskog, koji je zaključio na osnovi tri zadarska dokumenta da je Gregorius = Δοβρωνας, sasvim se slaže da je to »jedna te ista ličnost« (J. F e r l u g a, o. c., 96). N. Klaić ispočetka kaže u svojoj *Povijesti Hrvata* da se čini da u historiografiji »danas ipak prevladava mišljenje da su Dobronja i Gregorije isto lice«. Nešto kasnije naziva ih braćom, a 272 strane iza toga ostaje na tome da su »braća Grgur i Dobronja« iz porodice Madijevaca, te time prihvaća mišljenje I. Petriciolia iz 1960. koji se 1967. vraća na Ferlugino poistovjećivanje Grgura s Dobronjom (I. P e t r i c i o l i, Umjetnost jedanaestog stoljeća u Zadru«, *Zadarska revija*, 2—3, 160 i bilj. 6). Ali ipak dodaje na ovoj istoj strani da je manje »vjerovatna pretpostavka da su Grgur zadarskih isprava i Kekaumenov Dobronja braća ili je to jedna i ista osoba«, ali se ipak opredijelila da su oni braća (Gl. N. K l a i ć, »Zadar, dalmatinska metropola do XII stoljeća«. *Zadarska revija*, XVI/2 i 3, 123, 124 i bilj. 50). Međutim Dobronja je jedna osoba sama za sebe, a Gregorije druga, kako je to uočila uz ostale i N. Klaić. Naime u ovoj ispravi od 5. VII. 1033. godina se nikako ne slaže s indikcijom. Jer 1033. ima indikciju I. a tek 1036. je indikcija IV kako to i niše u navedenoj ispravi od 1033. godine. Nadalje je čudan i gramatički neobičan, nelogičan i konfuzan poredak riječi u toj povelji. Napose je potpuno neshvatljiv u vezi s Trogirom i Trogiranima onaj pasus: »Per cessione domini Gregorii priori et proconsuli de ipsa ciuitate Jadere...« do »in ciuitate traguriensis...«. Zatim se isti Gregorije spominje u ispravi od 1034. ali samo kao prior Zadra (prioratus... regente), a tek u ovoj od 13. II. 1036. je »protospatario et stratico« (RD. 42, 43, 70, 71; CD I, 68—70). Jednom riječi, isprava od 1033. ne bi prema indikciji spadala u tu godinu, već tek u 1036. No budući da je naveden car Roman III (1028—1034), onda bi se moglo reći da je greška ili u godini III u indikciji. Kako se pak tu Gregorije navodi samo kao prior i prokonzul Zadra, on je mogao zamjenjivati odsutnoga Dobronju, koji je išao u Carigrad (Gl. J. F e r l u g a, o. c., 97, 99). Još nešto. Poznato je da Pop Dukljanin zna za kneza Dobroslava, koje je ime u latinskom tekstu ovoga spisa Šišić naprosto zamijenio sa »Voislavus«, dok je u Orbinijevu talijanskom prijevodu ostavio naziv »Dobroslavus« (Gl. F. Š i š i ć, *Letonis Popa Dukljanina*, Beograd-Zagreb, SKA, 1928, 344—350, 353, 354, 163, 460—463). No poznato je da Skilica ovoga kneza naziva:

i služba bila je veća od Dobronjine, i on je upravljao iz Zadra i Gornjom i Donjom Dalmacijom (od Vinodola do Drača ili Bojane).⁵² Međutim, za vladavine Konstantina IX Monomaha (1042—1054) spominje se u Zadru kao carski protospatar ban Stjepan, a kao prior Andrija, negdašnji tribun.⁵³ U ovome razdoblju Zadar pod izravnom vlašću Bizanta igra veliku ulogu. U njemu stoluje upravitelj Dalmacije ili Dalmacijā (arhont, toparh, protospatar, patricije, strateg), koji je obično i zadarski prior, te je kao takav bio vrlo uticajan u cijeloj pokrajini. On je živio u prijateljskim odnosima s hrvatskim vladarom, od čega su obje strane imale samo koristi. Pored priora tu su i nadalje tribuni, te sudac (iudicator) grada Zadra, zatim komercarij (1045), gradski financijski službenik, kao i notar (1033) ili pisar (1034) — sve sami svećenici. Važna i utjecajna ličnost u Zadru ostao je biskup, koji ondje ima svoju palaču (1036). Pored njega ističe se i opat Sv. Krševana, čiji se samostan sve više bogati, i to napose darovima hrvatskih plemića i plemkinja. Naravno da time i uloga ovoga samostana postaje sve jača i snažnija. Svećenstvo u Zadru pretežno ima latinska imena, a ima i dva germanska. Ali, sada mnogo više među njima nailazimo na Hrvate. Pa i među građanima ovoga doba spominju se u većem broju narodna imena, a samo jedna osoba nosi grčko ime.

Inače su i sada ostali utjecajni plemići, čiji je senior strateg. Zadarski trgovci imali su izvrsne lađe, koje su prevozile putnike i živežne namirnice, a u Zadru je tada naročito cijenjena ukusna pijaća voda. U ovo doba nailazimo u izvorima prvi put da se spominje zadarska luka (1036), dok je kao novac u upotrebi bizantski zlatnik.⁵⁴ Što se tiče područja zadarske komune, prema izvornim podacima 10.

Stefan Vojislav, Kekaumen samo: Vojislav Dukljanin, a Ivan Zonara još kraće: Vojislav (*Vizantijski izvori*... III, 157—159, 212, 254). To su dakle nazivi, koje donose kronike, dok je u ispravama ime uvijek stabilno i ne može se zamjenjivati ili značiti da to nije ovo lice nego sasvim drugo, ili da je identično s onim u toj i toj kronici, pa tako i Gregorije s Dobronjom u Kekaumenovu *Strategikonu*, koje je djelo napisano u II polovici 11. st. To znači da je Kekaumen bio suvremenik ovoga događaja u vezi Dobronje, jer sam za sebe kaže da je učestvovao u borbi protiv Petra Deljana — 1040. god. (*Vizantijski izvori*... III, 193, 190), a to je otprilike gotovo onaj isti period, kada je živio Dobronja i bio zatvoren (*Vizantijski izvori*... III, 203—205). Prema svemu ovome Dobronja i Gregorije su različite osobe i bliski rođaci.

⁵⁰ RD, 42—44, 70, 71; CD I, 68—70, 108, 109.

⁵¹ Ovo je i naše mišljenje, utvrđeno na osnovi izvornih podataka, po kojima se može izraditi genealoško stablo Madijevaca.

⁵² Gl. o tome: M. B a r a d a, „Dalmatia Superior«, *Rad JAZU*, 270, Zagreb, 1949, 93—113.

⁵³ RD, 46, 47; CD I, 75, 77.

⁵⁴ RD, 41—44, 70, 71, 41, 48, 42—48, 435, 44, 41.

i 11. st. ono se je proširilo izvan gradskih zidina samo na otoke i na kopno u neposrednom zaleđu, zapravo obuhvaćalo je na kopnu suburbij.⁵⁵

VI

God. 1050. Republika sv. Marka drugi put zauzima oružanom silom Zadar, kojim je ponovno zavladao rektor, poslan iz Venecije.⁵⁶ No ta je vladavina bila vrlo kratka vijeka, jer je već 1056. Zadar ponovno pod direktnom upravom Bizanta. Tada je u tom gradu, čije se stanovnike sada zove: Zadrani ili zadarski građani (1056), prior Grubiša (Gorbina), a onda Drago, dakle sve sami Hrvati. Upravo u ovo isto vrijeme nailazimo na narodna imena zadarskih ribara, koji su živjeli u zadruzi i zavjetovali se da će dio lovine u svako doba davati samostanu sv. Krševana.⁵⁷

Zadar nije ni ovaj put dugo ostao pod izravnom vlašću Bizanta. Već 1062. Mlečani treći put zauzimaju grad,⁵⁸ u čijoj blizini, u gradu Ninu, na vrlo svečan način Petar Krešimir, »kralj Hrvata i Dalmatinaca«, te iste godine potvrđuje darovnicu svoga pradjeda Krešimira Prvog u korist samostana sv. Krševana.⁵⁹ O. 1064/5. god. nailazimo u Zadru na Nikolu, »priora i stratega«⁶⁰ toga grada,⁶¹ čiji je teritorij upravljanja bio sada vrlo sužen. To dokazuje da je Zadar opet pod — makar nominalnom — vlašću Konstantina X Duke (1059—1067).

⁵⁵ Gl. I. Beuc, »Statut zadarske komune iz 1305. godine«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, II, 522—526.

⁵⁶ V. Brunelli, o. c. I, 280, 281, 295. U ovoj godini (1050) i osvajanju gl. RD, 444, 445 i F. Šišić, *Povijest Hrvata*... I, 496 i bilj. 72. Inače u Dandolovoj kronici (*Cronica brevis*) piše pod 1027—1070. god. ovo: »... Huius temporibus (tj. za duževanja Dominika Contarena: S. A.) Jadrensis civitas, suasionibus perfidorum inducta, Venetis primitus rebellavit, quam armorum vi, predicto ducante, potenter recuperaverunt...« (*Andreae Danduli Chronica brevis*, RIS f. 343, fasc. 4, t. XII, p. I, 362).

⁵⁷ RD, 48, 50, 52; CD I, 82, 83, 88.

⁵⁸ M. de Canal. »Le Cronique des Vénétiens«, *Archivio storico italiano*, VIII, Firenze, 1845, 292; RD, 444.

⁵⁹ RD, 62, 63 (o. 1062?); CD I, 104, 105 (1066.??).

⁶⁰ J. Ferluga (o. c., 103 i bilj. 85) piše da se »već 1060. pojavljuje ponovno zadarski prior koji nosi naziv stratega Dalmacije«, te ukazuje da je već Šišić pokazao da je Nikola »svakako morao biti prior Zadra i strateg Dalmacije, pa je očigledno posređi greška prepisivača«. Međutim, Ferluga nije zapazio da se i Gregoriju u onoj povelji od 5. III. 1033 (?) daje titula i »priori et proconsuli de ipsa ciuitate Jadere...« (RD, 41; CD I, 68), te da su u Bizantskom carstvu u pojedinim temama upravo u II polovici 11. st. stajali na čelu provincijskih gradova i strateških mjesta stratezi. Tako npr. Ohrid je imao svoga stratega (Gl. B. Panov, *Tefilakt Ohridski kako izvor za srednovjekovna istorija na makedonskiot narod*, Skopje, 1971, 240, 239).

⁶¹ RD, 59 (1060); CD I, 99, 100 (1064/5).

U to doba zadarski je prior Drago, a biskup Stjepan. Tada se spominje i Čika, kći Dujma i Vekenega, unuke priora Madija, a žena Andrije, sina Pape. Kada joj je muž ubijen, ona je sa svojom starijom kćeri Domanom odlučila da ode u samostan, a mladu Vekenegu da uda. Upoznavši s tom svojom odlukom najveće crkvene i svjetovne gradske ličnosti, koje su joj darovale crkvicu sv. Marije »Manje« ispred vratiju »Bellate«, ona ondje sagradi samostan, gdje je odmah uređena i riznica, koja je čuvala dragocjene crkvene predmete, te biblioteka s rijetkim rukopisima. Da bi osigurala i zaštitila svoj samostan od bilo koje strane, Čika je uspjela da u njejoj prisutnosti njezin brat⁶² Petar Krešimir, »kralj Hrvatske i Dalmacije«, okružen najvišim svjetovnim i crkvenim velikašima, izda 1066. god. u Šibeniku povelju, kojom daje kraljevsku slobodu njezinu samostanu. Ujedno je ovaj vladar odredio da svatko tko bi nanio bilo kakvu štetu ovome samostanu ima tu štetu četverostruko nadoknaditi i sve njegovo da podliježe kraljevskom pravu.⁶³

VII

I dok se samostan sv. Marije zaslugom njegove prve opatice Čike sve više bogati i počinje konkurirati u posjedima samostanu sv. Krševana, na ponovnu molbu ove svoje sestre Petar Krešimir, »kralj Hrvatske i Dalmacije«, (1066/1067) obdaruje taj isti nedavno sagrađeni samostan kraljevskom zemljom u Tokiniji, koju je već njegov djed Krešimir bio dao svome rodaku Madiju i njegovu sinu Dobronji. (Darovnica je potvrđena u Zadru u prisutnosti biskupa Stjepana, priora Drage i drugih uglednika.)⁶⁴ Međutim, unatoč onakvom tituliranju, Krešimir nije još bio i stvarni gospodar Dalmacije, kojom nominalno upravlja u ime bizantskog basileusa carski protospatar Leo, posljednji katepan »čitave Dalmacije« sa sjedištem u Zadru, čiji je bio i prior.⁶⁵ Leo je bio samo vojnoupravni zapovjednik sada i suviše umanjene teme Dalmacije, dok je civilnu upravu uz pristanak Bizanta imao od 1066. kralj Petar Krešimir. Zato je

⁶² Svakako iz izraza Krešimirova za Čiku »soror mea Cicca« (RD, 66; CD I, 102) jasno je da bi joj ovaj vladar bio brat, i on se možda krije i u onoj povelji od 1066. (RD, 67; CD I, 101), gdje se navodi njezina »fratrem germanum« (G l. i V. N o v a k, *Zadarski kartular samostana svete Marije*, JAZU, 22 i N. K l a i ć, »Hrvatski vladari i bizantska Dalmacija«, *Radovi...* XLIII/15, 163-165), tj. rođenog brata. Kolikogod smo pregledali izvorne podatke o ovom izrazu, svugdje je soror = sestra. Stoga treba sada samo na osnovi izvorne građe pažljivo sastaviti genealošku tablicu, iz koje će se moći dobiti jasnija slika o kakvim se tu zapravo rodbinskim vezama između Čike i Petra Krešimira radi, a ne bez dokaza naprosto izmišljati, kako je došlo do ove rodbinske veze.

⁶³ RD, 65, 124, 125, 66; CD I, 101, 103, 102.

⁶⁴ RD, 67, 68; CD I, 104, 105.

⁶⁵ Gl. o tom: J. F e r l u g a, o. c., 103-105 i bilj. 100.

i razumljivo što ovoga Lea u istoj tituli protospatara i katepana čitave Dalmacije nalazimo kao svjedoka u glasovitoj darovnici Petra Krešimira, »kralja Hrvatske i Dalmacije« (1096) u korist ionako posjedima bogatog samostana sv. Krševana,⁶⁵ kakvima tu crkvenu instituciju stalno obasipaju okolni hrvatski feudanci. Iz te listine vidi se da je Petar Krešimir proširio svoje kraljevstvo i na kopnu i na moru i da uistinu sada vlada Hrvatskom i Dalmacijom,⁶⁷ čiji je vojni guverner ostao ipak neko vrijeme Leo.

Inače u Zadru, gdje je prior bio taj Leo, a vladajući sloj »Latini«, tj. Romani, sve više jača hrvatski element, čiji se jezik naziva »slavenski«, tj. hrvatski što se vidi po narodnim imenima, navedenim u listinama iz toga vremena, dok među svećenstvom prevladavaju i dalje Romani s latinskim imenima.⁶⁸ Poslije Lea u Zadru više ne nailazimo na carskog namjesnika s raznim titulama, nego samo na priora, i to, začudo, na dvojicu u isto vrijeme: Drago i Andriju (1069).

Međutim, u listinama koje se izdaju na hrvatskom tlu i u Zadru, navodi se od 1070. na prvom mjestu Roman IV Diogen (1068—1071), a onda tek Petar Krešimir kao kralj »Hrvatske i Dalmacije« ili »Hrvata i Dalmatinaca« ili naprosto »Hrvatske«. To znači da je Dalmacija i dalje pod nominalnom vrhovnom vlašću Bizanta, u čije ime odsada njome upravlja hrvatski kralj. To se, naravno, odnosi i na Zadar, gdje je sada samo jedan prior: Drago.⁶⁹ No poslije bitke kod Manzikerta (1071), u kojoj je Roman bio ne samo pobijeđen, nego i zarobljen, titulira se u poveljama samo Petar Krešimir, što ukazuje da on ponovno i stvarno vlada Dalmacijom i Zadrom.

U doba interregnuma, u koji je zapalo hrvatsko kraljevstvo nakon što su njegova vladara zarobili Normani, ne zna se kakav je bio položaj Zadra. No već početkom 1075, kao i drugi dalmatinski gradovi, i Zadar napismeno preko svoga priora i nekolicine uglednih građana (među njima se navodi i Ivan »spataro candidato«) priznanje mletačkoga dužda za svoga seniora, tj. gospodara, nakon što je ovaj otjerao Normane⁷⁰ iz Dalmacije, čijim se duxom u toj zavjernici naziva.

Međutim, Dmitar Zvonimir, koji je u svojstvu »dux Hrvatske i Dalmacije« bio u listopadu 1075. okrunjen za »kralja Hrvata i Dalmatinaca«, nije se obazirao na takvo duždevo tituliranje i stav pre-

⁶⁵ RD, 69, 74; CD I, 107, 114.

⁶⁷ CD I, 65-71, 75-78, 105-109, 112-114.

⁶⁸ RD, 91-93; CD I, 126, 127.

⁶⁹ RD, 80-86; CD I, 101, 105, 115-124, 126-128.

⁷⁰ O tome gl. S. Antoljak, *Miscellanea mediaevalia adriatico-croatica*, VII. Koji još izvori pišu o ratnoj djelatnosti Roberta Guiskarda i njegovih Normana na Jadranskom moru?, 279-283 i S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, III, Zagreb 1975, 465, 466.

ma dalmatinskim gradovima, što dokazuje i jedna njegova povelja (9. X 1075) u kojoj se među visokim crkvenim i svjetovnim ličnostima nalazi na prvom mjestu citiran zadarski biskup Stjepan.⁷¹

U ispravama, pak, od 1076. do 1078, sastavljenima na hrvatskom tlu, ispred Zvonimira najviše se navodi Mihajlo VII Duka (1071—1078),⁷² dok se njegov nasljednik Nikifor III Botonijat (1078—1081) prvi i posljednji put citira u zadarskoj listini od 1078. godine. U njoj odmah poslije carskog imena dolazi onaj prior Drago, a tek onda biskup Stjepan te zadarski puk s ostalim gradskim prvcima.⁷³ To znači da je Zadar, makar i simbolično, ostao vjeran Bizantu. Ali od 1078. dalje u listinama s hrvatskoga terena samo se titulira Dmitar Zvonimir kao »božjom milošću kralj Hrvatske i Dalmacije« ili pak »Hrvata i Dalmatinaca«.⁷⁴ Iz ovoga se vidi da se Zvonimir konačno oslobodio bizantskog tutorstva i da je preuzeo svu vlast nad Dalmacijom kao vazal pape Grgura VII, tj. papinske kurije.

VIII

Dolaskom na prijestolje vrsnoga cara Alekseja I Komnena (1081—1118) uskoro se je situacija u Dalmaciji i na Jadranu počela nanovo mijenjati. Naime, novi dužd Vitale Falier (1084. ili 1085—1096) dobio je od Carigrada jurisdikciju nad tom zemljom i prozvao se »božjom milošću dužd Venecije i Dalmacije i carski protosevast«⁷⁵

⁷¹ CD I, 124, 126-128, 126-129, 132, 133, 135, 138, 142.

⁷² RD, 109-111; CD I, 147, 158, 159.

⁷³ CD I, 167, 168.

⁷⁴ RD, 114—118, 126, 127, 138—140, 144, 145, 148; CD I, 160, 162—164, 166, 167, 170, 172, 179, 180, 181, 184, 187, 188.

⁷⁵ U najnovije doba (1973) Gunjača ukratko (obećavajući da će u III knjizi »pretest... pitanje kad se dužd stao kiliti naslovom kneza i vojvode Hrvatske«, što je i izvršio 1975. god.) pobija Dandolo »da je dužd Vitale Falier god. 1084. dobio naslov »dux Croatiae«, što nije točno, kao što nije točno ni to da je tu titulu još prije postigao dužd Domenico Silvio, kako je to držao Rački na temelju krivog dopunjavanja teksta u ispravi od g. 1075. »Iznoseći dio privilegija (čije fotokopije svemu tome prilaže), koji je isti dužd izdao mjestu Lauretumu (danas Loreo blizu Roviga), gdje se zove Faletro »Dedonis divine gratie largitate Venetiar. Dalmatiae atque Croatiae dux et imperialis Protosevaston«, zaključuje da je »ovim temeljito potvrđeno da se mletački dužd prvi put spominje »dux Croatiae« u dokumentu, koji je izdan utvrđenju Lauretumu godine 1094.« (S. Gunjača, o. c., I, 443, 445-448). Međutim ova stvar svojim drugaćije. Naime, u novom izdanju Dandolo, koje ne citiraju ni N. Klaić (*Povijest Hrvata... 42*), a ni S. Gunjača (o. c. I, 443, 457), stoji da je dužd sebi dodao i titulu »atque Croatiae et imperialis prothosevastos« (*Andreae Danduli Chronica per extensum descripta*, RIS t. 313, fasc. I, t. XII, p. I, 216, 217), a ne »Dalmatiae atque Croatiae et imperialis protosevastos« (RD, 459). Prema tome, ovaj naziv se nadovezuje s onim naslovom, kojim se dužd Dominik Silvijski kiti, a taj glasi: »... duce Venetię et Dalmatię ac imperiali protophedro« (RD, 102; CD I, 138), koji je Rački na početku teksta pred »Dalmatie et Croatiae«

(1084, 1090).⁷⁶ Međutim Zvonimir se i dalje kiti naslovom »kralj Hrvatske i Dalmacije«, a njegov nasljednik Stjepan II čak se naziva »po milosti božjoj kralj Hrvata i Dalmatinaca.«⁷⁷ I dok zadarski biskup Andrija sudjeluje na crkvenom provincijskom sinodu u Splitu, u Zadru je i dalje prior Drago, nasljednik Candidusa. U tom gradu prvi put se spominje i »advocatus« Maifred, a tamošnji svećenik Dominik, koji je i notar, nalazi se u pratnji kralja Zvonimira pri izdavanju povelja.

Opatica Čika u neprestanom je kontaktu i s ovim kraljem, kao i s njegovim nasljednikom, koji bogato obdaruje njezin samostan.⁷⁸ U Zadru, gdje i sada imaju vlast plemići (nobiles), popravljaju se i podižu kuće kao i hospicij za goste i monahe, te se čak otvaraju i nove ulice, upravo najviše zaslugom same Čike. Među zgradama ističe se i u ovo vrijeme biskupska palača s cisternom.

Ali 1091. Zadar ponovno priznaje vlast Bizanta, tj. Alekseja, što se odrazuje u ispravama grada, gdje Drago i po treći put obnaša

---

proizvoljno nadopunio sa: »Tempore Silui, ducis Venetie atque« (RD, 102). Dakle, to se odnosi samo na Dalmaciju, a ne i na Hrvatsku. Kada pak Rački citira staro izdanje Dandolo, on u bilješci donosi da se taj dužd zove u poveljama (s. d.) — iz Muratorija, Corneliusa, Tafela i Thomasa — »Vitalis Faletrus de Donis dei gratia Venetie et Dalmatie dux et imperialis protosevastos«, te isti u poveljama od 1094. (također iz Muratorija): »Nos Vitalis Faletro de divinae gratiae largitate Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae dux et imperialis protosevastor« (RD, 460, bilj. 7), što Gunjača uopće ne navodi ni u svojoj I ni u III knjizi *Ispravci*... On čak ne iznosi da i Dölger također datira onu hrisovulju sa 1084. god., o kojoj govori Dandolo, i dodaje da je čak titulu protosevasta dužd dobio 1082. (Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1452*, 2. Teil, *Regesten von 1025-1204*. München u. Berlin 1925, 31, 32). I dok Sanudo također objelodanjuje ovaj privilegij pod 1084. i kaže da se dužd tada okitio titulom »Dux Venetiarum, Dalmatie atque Croatiae«, Tafel i Thomas donose da se 1090. ovaj naziva: »Vitalis Faletrus de Donis Dei gratia Venetie et Dalmacie dux et imperialis protosevastos« (M. Sanudo, o. c., L. A. Muratori, *RIS*, t. XXII, p. IV, f. 1-2, 156 i bilj. 4). Sve ovo, dakle, ukazuje na neobičnu složenost pitanja oko ovoga duždeva tituliranja, a pogotovo, ako se uzme da je Vitale Falier postao dužd 1084. ili 1085. (*Enciclopedia italiana*, XIV, Roma 1932, 745), što još više komplicira ovakav naziv, koji je pokušao Gunjača 1975. ponovo objasniti. Samo ovaj put je preinačio kako je V. Falier — prema Dandolo — »svome titulu dodao 'atque Chroaciae et imperialis protosevastos'«. Služeći se knjigom V. Lazzarinia (1938), koji je »pregledao sve dokumente u kojima se spominju naslovi V. Faliera« (1087, 1088, 1089, 1090), kaže Gunjača da je ovaj zaključio kako se »do lipnja 1090. godine nikada ne javlja titul Hrvatske u mletačkim originalnim dokumentima, ni u autentičnim kopijama«. Ali zato ima onaj dokument od 1094. tzv. Privilegium Laureatum. Konačno zaključuje da je V. Falier mogao postati »dux Chroatie« u razdoblju »od kolovoza 1093. do listopada 1094. godine« (S. G u n j a č a, o. c. III. 466-470), čime ipak nije uspio pobiti navode Račkoga (u bilješci 7), Dölgera i Tafel-Thomasa. Zato ovo pitanje vremenske titulacije Faliera ostaje i danas otvoreno.

⁷⁶ RD, 459, 460; M. Sanudo, o. c., 156 i bilj. 4.

⁷⁷ RD, 144, 145, 148, 149, 147, 148; CD I, 184, 187, 188, 190-192.

⁷⁸ RD, 147, 157, 123, 157, 147; CD I, 191, 199, 169, 187, 191.

časť priora. On zajedno s biskupom Andrijom odlučno brani interese Vekenege, Cikine kćeri. Inače sada u Zadru sve više prevladavaju hrvatska imena među građanima.⁷⁹

Godine 1095. u bizantskom Zadru održava se čak crkveni sabor, na kome su prisutni, uz domaćina mjesnoga biskupa, i svi biskupi Dalmacije i Hrvatske na čelu sa splitskim nadbiskupom Lovrom. Naravno da su na tom sinodu prevladavali svećenici zadarske crkve i na njemu je čak sudjelovalo mnogo građana na čelu s priorom Dragom. Taj sabor potvrdio je sva darivanja u korist samostana sv. Marije, a 8 mjeseci kasnije taj isti Drago obdaruje novim povlasticama i samostan sv. Krševana.⁸⁰

Sredinom svibnja ili početkom lipnja 1097. u Zadar je stigla vijest da se u Biogradu iskrcala Buzila, kći normanskog vojvode Rogerija, zaručnica kralja Kolomana,⁸¹ što je svakako izazvalo velik odjek u tom gradu. Kada je ipak Koloman pismeno priznao novome duždu Vitalu Micheiliju (1096—1101) naslov dužda Venecije, Dalmacije i Hrvatske te sve ono što je s time vezano,⁸² već je 1099. Zadar ponovo pod Venecijom.⁸³ Međutim, čim se je Koloman nagodio s predstavnicima dvanaest hrvatskih plemena 1102. i okrunio se iste godine u Biogradu za kralja Hrvatske i Dalmacije, situacija se je u Zadru počela mijenjati. Novo političko stanje iskoristio je po starom običaju samostan sv. Marije, kome je upravo ove, 1102. godine Koloman, kao nasljednik hrvatskih vladara, potvrdio »vječni mir i kraljevsku slobodu«,⁸⁴ a već 1105. ulazi trijumfalno u Zadar. gdje upravo na zvoniku crkve sv. Marije kamenim natpisom⁸⁵ ovjekovječuje taj nezaboravni događaj.

⁷⁹ RD, 154-156, 175, 176; CD I, 200, 201, 205, 206.

⁸⁰ RD, 159, 160, 175 176; CD I, 204-206.

⁸¹ RD, 478.

⁸² RD, 479, 480; SCD II (1904), 1, 2.

⁸³ Gl. F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, I/1, Zagreb 1914, 388, bilj. 1; Isti, *Povijest Hrvata...*, 626, bilj. 4.

⁸⁴ SCD II, 8, 9.

⁸⁵ SCD II, 391.

*Stjepan Antoljak: ZADAR IN THE PERIOD OF
CROATIAN NATIONAL RULERS*

Summary

The author first describes Zadar before the arrival of the Slavs and Croats to Dalmatia. Then he outlines its position under the Byzantine and Frankish empires and again under Constantinople (806). He deals particularly with the contacts between the city and the Croats and their princes. He describes in detail the internal circumstances in Zadar from 9th to late 11th century (the population, municipal government, role of the church) and points out the prominent role of the city and its priors, some of whom maintained close connections with the rulers of the Croats. The author further describes the futile siege of Zadar by Emperor Samuilo (before 992) and its recognition of Venetian rule (before 988 or in 999) whose rector now governed the city. But in 1018 or 1019 Zadar was again under Byzantium whose interests in Dalmatia were being undermined by its toparch Dobronja; a native of Zadar. Having got rid of him, Byzantine influence in the city grew stronger and its economy progressed. However, from the second half of 11th century onwards, control of Dalmatia and Zadar shifted on several occasions between Venice and Byzantium, but the rule of the latter was mere formality in the end. At that time, King Petar Krešimir maintained strong connections with temporal and spiritual peers and other persons in Zadar. Not only did he bestow rich donations to the monastery of St. Chrysogonos' and to the nunnery of St. Mary's but was for a period ruler of Dalmatia and consequently of Zadar (after 1071). After his death Zadar was first under Venice, then again, symbolically though, under Byzantium, then under Zvonimir, and finally it recognized Constantinople. At last Dalmatia and Zadar fell under the rule of the Venetian doge from whom they were taken by the victorious King Colomanus of Hungary and Croatia who entered the city in triumph, marking that decisive event with a stone inscription in the belfry of St. Mary's (1105). References to original sources are given in footnotes.